

Beáta Balogová
Viera Bilasová

Szanse i ograniczenia godnego starzenia się w warunkach słowackich

DOI 10.24917/24500232.15.4

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, jakość życia, senior, etyka, moralność

Keywords: Social capital, Quality of life, Senior, Ethics, Morality

CHANCES AND LIMITS OF DIGNIFIED AGING IN THE CONDITIONS OF SLOVAKIA

Abstract: The paper focuses on searching for relationships and conditions of the seniors' status in Slovakia in the context of transformation processes that had significantly weakened their social securities, their meaning of the life and had them shifted into "surviving". The solution seems to be intergenerational solidarity, using their social capital as a part of own life experiences' capitalisation process. The standard of living in the EU, achieved health and social standards including the rights to a dignified and full-fledged seniors' life, are one of basic human rights and its observance should be a legal and moral duty of every democratic country. The authors offer the results of empirical research on the quality of seniors' life in conditions of Slovak conditions in comparison with the Pan-European area.

Wprowadzenie

W artykule skoncentrowano się na dwóch obszarach problemowych związanych z procesem starzenia się. Pierwszy, tworzą sytuacje związane z nieuchronnymi zmianami zachodzącymi wraz z wiekiem człowieka, do których można się przygotować odpowiednio wykorzystując narzędzia i instrumenty polityki społecznej, jednocześnie dbając o utrzymanie wysokiego poziomu jakości prowadzonych interwencji pracy socjalnej. Do tego obszaru zaliczają się europejskie rozwiązania adresowane do

seniorów w sferze polityki socjalnej, wyznaczające kierunki działań, priorytety i wartości leżące u podstaw opieki nad osobą starszą, wspólne dla wszystkich państw europejskich. Proces europeizacji w odniesieniu do szeroko rozumianej sfery społecznej, w tym kwestii wsparcia osób starszych, wyraża się m.in. w uznaniu globalnej skali problemów socjalnych, z którymi przyszło się obecnie zmierzyć krajom europejskim, bez względu na fakt, jaki typ państwa socjalnego – łącznie z pozycją pracowników socjalnych obowiązuje w danym kraju (Repková, 2008). Zdefiniowane problemy oraz typy zagrożeń socjalnych zostają ujęte, w formie priorytetów, w polityce socjalnej, realizowanej na wielu poziomach (międzynarodowym, krajowym, regionalnym oraz lokalnym) przez różnych partnerów (organy państwa, samorząd, organizacje pozarządowe) oraz na różne sposoby (na przykład: systemy zasiłków, służby doradcze oraz inne, takie jak: samopomoc, wolontariat). Priorytety socjalno-polityczne znajdują swoje odzwierciedlenie w normach prawych, zapewniając tym samym zgodność pomiędzy różnorodnymi formami interwencji zawodów pomocowych a zróżnicowanymi potrzebami społeczeństwa, grup oraz jednostek.

O ile pierwsza grupa zdefiniowanych problemów odnosi się do naturalnych zmian związanych z procesem starzenia się, które mogą stanowić podstawę programowania działań socjalnych, o tyle drugą grupę problemów wyznaczają trudne do przewidzenia sytuacje życiowe osób starszych, rozpatrywane na płaszczyźnie indywidualnej, wymagające profesjonalnej interwencji pracownika socjalnego oraz zaangażowania samego klienta. Interwencja ta wymaga odniesienia do teorii, wyboru metody pracy oraz procedur z zachowaniem indywidualnego podejścia, opartego na szacunku do drugiej osoby. W kontekście rozważanej problematyki istotne jest również zdefiniowanie procedur metodologicznych, w zależności od przyjętego paradygmatu, w zakresie rozumienia znaczenia problemów społecznych, zarówno w wymiarze ogólnym (globalnym, społecznym), jaki i specyficznym (lokalnym) i ich konsekwencji dla funkcjonowania osób starszych.

Demograficzne oraz socjalno- polityczne aspekty starzenia się

Masowe starzenie się społeczeństw rozpoczęło się w niektórych krajach na przełomie XVII i XVIII wieku, ale w takiej skali jak obecnie pojawiło się w historii cywilizacji po raz pierwszy i spowodowało, że w XXI wieku problemy starzenia się i starości wysuwają się na pierwszy plan. Liczna reprezentacja osób starszych w populacji zaliczana jest do najważniejszych charakterystyk demograficznych współczesnych społeczeństw, czego konsekwencje widoczne są w wielu obszarach życia społecznego. Spadek liczby urodzeń oraz wydłużający się okres życia człowieka jest dla ludzkości nowym fenomenem, który implikuje istotne skutki socjalne, psychologiczne i ekonomiczne, ważne z punktu widzenia jednostki, jak i całego społeczeństwa. Vaňo (2004) zwraca uwagę na fakt, że starzenie się społeczeństw to widoczny we wszystkich krajach rozwiniętych trend demograficzny. Jest on konsekwencją spadku liczby urodzeń

i wydłużającego się okresu życia człowieka. Nie bez znaczenia jest tutaj współczesny styl życia oraz związane z nimi zachowania reprodukcyjne. Obniżenie współczynnika dzietności oraz wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym prowadzi do zmiany struktury wiekowej społeczeństwa. Można zgodzić się z poglądem, że „na Słowacji jesteśmy już od dłuższego czasu świadkami zasadniczej zmiany, która wywołuje jednocześnie radość i obawy: starzejemy się. Nie tylko jako osoby indywidualne, ale również jako kraj” (Bútorová, 2013, s. 7).

Według prognozy demograficznej, krzywa starości demograficznej osiągnie swój szczyt około roku 2055. O ile w roku 2002 na jednego mieszkańca w wieku poprodukcyjnym przypadało sześć osób pracujących, do roku 2055 proporcja ta zostanie zmniejszona do dwóch osób w wieku produkcyjnym (Rievajová, Sika i Husáková, 2012). Zmiany w strukturze wieku ludności przedstawia wskaźnik obciążenia demograficznego, który odzwierciedla stopień obciążenia ludności pod względem stosunku osób w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym. O ile w roku 2009 w Republice Słowackiej na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym przypadało 38 osób zależnych ekonomicznie, to w roku 2025 nastąpi wzrost wartości tego wskaźnika do poziomu 51,9. Na podstawie analiz prognostycznych specjaliści oczekują, że starzenie się populacji na Słowacji będzie jednym z najbardziej intensywnych w całej Unii Europejskiej. Mówiąc słowami Bútorovej (2013, s.7), Słowacja „zmieni się z najmłodszego na najstarszy w Unii Europejskiej. Demografowie stwierdzają, że proces ten w najbliższych dekadach jest procesem nieodwracalnym”. W tym kontekście można prognozować, że proces starzenia się nie zatrzyma się wcześniej niż w roku 2050 (Vaňo, 2014). Jednocześnie należy dodać, że państwo nie dysponuje aktualnie instrumentami pozwalającymi odwrócić czy wręcz spowolnić ten trend. Społeczeństwo powinno dołożyć maksymalnych starań i wykorzystać wszystkie możliwości podnoszenia dzietności. Działania w tym obszarze muszą mieć charakter kompleksowy, gwarantujący stabilność w dłuższej perspektywie. Powinny one wpływać na ogólny klimat społeczny, łącznie z podniesieniem społecznego statutu dziecka i rodzicielstwa, jak również wzmocnieniem pozycji osoby starszej w rodzinie.

Starzenie się jako perspektywa biegu życia

Powszechność procesu starzenia się oraz nieuchronność końca egzystencji ludzkiej wiążą się z wyzwaniami w różnych sferach życia społecznego, którym muszą sprostać społeczeństwa, grupy społeczne i jednostki. Z myślą o zdefiniowaniu oraz wyjaśnieniu dynamiki zdarzeń życiowych, podobieństw oraz różnic, konieczne było przyjęcie określonych założeń teoretycznych. Jako wystarczająco akceptowalna – jakkolwiek nie jedyna w warunkach słowackich – wydaje się koncepcja biegu życia, autorstwo której przypisuje się L. D. Cainovi (1987, za: Piscová i in., 2014). Kluczowy dla tej koncepcji jest holistyczny model podejścia do procesu starzenia się populacji. W ramach koncepcji, indywidualne historie życia pojmowane są jako dynamiczne elementy

struktury społecznej. Przynależność do kohorty urodzeniowej ma wpływ zarówno na bieg życia, jak i na samo doświadczenie związane ze starzeniem się. Główne założenia tego podejścia opierają się na trzech przesłankach (Piscová i in., 2014):

- 1) zmiana rozwojowa oraz starzenie się stanowią proces ciągły;
- 2) zmiany współwystępują w sferze społecznej, psychicznej i biologicznej;
- 3) bieg życia jest uwarunkowany wieloczynnikowo.

Indywidualny bieg życia oraz jego perspektywy – jak podkreśla autorka – postrzegany jest jako wektor interakcji zachodzących jednostką a społeczeństwem.

Jak dodaje wielu autorów, kompleksowość oraz usystematyzowanie takiego podejścia wymaga w kategoriach badanego fenomenu biegu życia również analizy potencjału rozwojowego, który wspiera osoby starsze w zachowaniu własnej tożsamości, co jest ściśle związane z integralnością *ego*, rozumianą jako przyjmowanie zmian, przynoszonych przez starość i dążenie do zachowania poczucia bycia sobą. W tym rozumieniu starzenie się jest procesem wzrostu, który wspomagany jest siłą wewnętrzną. Gruss (2009) nazywa tę siłę wewnętrzną *potencjałem rozwojowym* i formułuje założenie, że dzięki społecznemu postępowi oraz osobistemu zaangażowania jednostki, można dzisiaj lepiej kształtować proces starzenia się oraz starość. Elastyczność staje się w tej sytuacji kluczowa dla motywacji oraz aktywizacji osób starszych. Ta elastyczność przejawia się historycznie nie tylko w wydłużającej się długości życia, ale również w lepszej kondycji osób starszych, w porównaniu do ich rówieśników minionych generacji. Dzisiejsi siedemdziesięciolatekowie są na przykład pod względem fizycznym oraz umysłowym tak samo sprawni jak sześćdziesięciopięciolatekowie albo nawet sześćdziesięciolatekowie. Dalszym ważnym stwierdzeniem jest to, że krzywa zdolności umysłowych człowieka, inteligencji oraz pamięci nie ma wyłącznie tendencji malejącej. W przypadku niektórych rodzajów inteligencji obserwujemy wzrost, przykładowo w odniesieniu do inteligencji skryzalizowanej, stanowiącej wypadkową całozyciowego uczenia się człowieka i jego doświadczenia.

Przy stosowaniu koncepcji biegu życia należy jednocześnie wskazać na *wymiar normatywny* (Kohli, 1986, za: Piscová i in., 2014, s. 48). Dyskusji wymagają zdefiniowane przez autora cztery główne przejścia w biegu życia, do których doszło w okresie ostatnich 300 lat w społeczeństwach zachodnich. Pierwsza zmiana – określana jako *temporalizacja* – oznaczająca wzrost znaczenia temporalnego wymiaru życia. Drugim przejściem jest *chronologizacja* rozumiana jako standaryzacja normatywnego wzorca przebiegu na bazie jego kolejnych etapów. Proces *indywidualizacji* natomiast, symbolizuje trzecie przesunięcie, w ramach którego jednostka uwalnia się z różnorodnych więzi statusu, takich jak rodzina, środowisko lokalne. Staje się w ten sposób częścią nowych programów socjalnych, ukierunkowanych na osobę indywidualną, jako na podstawową jednostkę życia społecznego. Czwarte przesunięcie dotyczy biegu życia w systemie pracy, który dominuje w społeczeństwie i który w istotny sposób wpływa na kształt biegu życia. Najbardziej powszechną zasadą organizacyjną jest pracowniczy system pracy, który z punktu widzenia układu czasowego przebiegu w ramach *syste-*

mu trójstronnego: przygotowanie – aktywność – odpoczynek. Autor wyróżnia jeszcze piąte przejście, które dotyczy zespołu reguł organizujących bieg życia. Znajduje je na dwóch poziomach rzeczywistości społecznej - określonej sekwencji ruchów pomiędzy pozycjami oraz biograficznymi perspektywami i działaniami. Oznacza to, że bieg życia przy przejściu z nowoczesnego społeczeństwa stał się znacznie bardziej podzielony na segmenty; jednocześnie zmniejszyło się podobieństwo faz życia. Poszczególne fazy stały się bardziej zróżnicowane a przejście z jednego etapu do drugiego uległo wyraźnemu skróceniu. Istotnym stwierdzeniem jest fakt, że autor nie traktował normatywnej drogi życia jako model uniwersalny ale podkreślał znaczenie warunków ekonomicznych oraz społecznych.

Godne oraz pełnowartościowe życie seniorów

Dynamika rozwoju społecznego wpłynęła na pozycję oraz sposób życia seniorów. Pomimo znacznych różnic w materialnym oraz socjalnym zabezpieczeniu tej grupy mieszkańców w porównaniu z rozwiniętymi krajami zachodnimi, w warunkach słowackich wydaje się aktualny fenomen humanitarnego podejścia oraz respektowania godności ludzkiej. Niejasna rola starych ludzi, w połączeniu z przełomem cywilizacyjnym związanym ze zmianą wartości oraz wzorców zachowania w relacjach międzyludzkich stawia ten problem w nowym świetle również w odniesieniu do praktyki pracy socjalnej. Chodzi o etyczny wymiar problematyki, który odzwierciedla moralny wymiar życia i wzywa do poszukiwania nowych form solidarności międzygeneracyjnej. Można jedynie zgodzić się z poglądem, że nawet kiedy na różne sposoby staramy się uniwersalne rozwiązania, pozostaje otwarty problem jak rozwiązywać konkretne problemy jednostek (Smitka, 2009). Respekt oraz szacunek są podstawowym przejawem godności ludzkiej, do której dążymy przez całe życie a która w okresie starości pojawia się jako troska o siebie oraz troska o innych.

Proces starzenia się oraz starość posiada swoją specyfikę i ograniczenia. Współczesne społeczeństwa – szczególnie z etycznego punktu widzenia – nie są przygotowane na fenomen starzenia się i starości, zarówno w sensie jakościowym, jak i ilościowym. Pozostaje tylko przychylić się do poglądu, że być może dobrobyt gospodarczy, przychylne nastawienie oraz zaangażowanie profesji pomocowych przyczynia się do pozytywnego rozwoju stosunków międzyludzkich (Smitka, 2009, s. 139). Seniorzy zmagają się z wieloma problemami (o charakterze zdrowotnym, socjalnym, psychicznym, komunikacyjnym). W walce o akceptację siebie samego można dopatrywać się przejawu mądrości oraz odwagi osób starszych. Samopoznanie i samoocena, akceptacja zachodzących zmian, uświadomienie sobie własnych możliwości i granic pomaga w poszukiwaniu sensu istnienia. Motywowanie osób starszych do autorefleksji, partycypacji w życiu społecznym, adaptacji do nowych warunków życia należy do zadań pracownika socjalnego również w warunkach słowackich.

Cel badań

Celem badań było określenie jakości życia seniorów przed oraz po przejściu na emeryturę. Jakość życia postrzegamy jako kategorię subiektywną, na którą wpływa szereg warunków obiektywnych. Zamiarem badania było określenie satysfakcji osobistej seniorów oraz satysfakcji z życia na Słowacji. Jednocześnie celem badań było rozpoznanie czynników socjodemograficznych, istotnych dla satysfakcji osobistej oraz satysfakcji z życia na Słowacji. W hipotezach przyjęto założenie, że seniorzy przygotowujący się do emerytury wykazywać będą większą satysfakcję osobistą z życia oraz większą satysfakcję z życia na Słowacji w sytuacji przejścia na emeryturę w porównaniu z seniorami, którzy nie przeszli etapu przygotowania. Jednocześnie założono, że jakość życia seniorów przygotowujących i nieprzygotowujących związana będzie z ich charakterystykami demograficznymi, konkretnie będzie inna w przypadku seniorów – mężczyzn aniżeli w przypadku seniorów – kobiet; związana będzie z miejscem zamieszkania, będzie odmienna w przypadku seniorów zdrowych i chorych oraz związana będzie z sytuacją finansową seniorów.

Metoda

W badaniach zastosowana została metoda ilościowa z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety o nazwie „Słowacki indeks jakości życia” (SIQZ) autorów R.A. Cummins i in. (2001); przetłumaczony przez Džuka (2002); który opracowany został w ramach współpracy międzynarodowej pomiędzy Słowacją, Meksykiem i Australią. Przy opracowywaniu ankiety autorzy przyjęli za podstawę przesłankę badawczą E. Dienera, który zaleca określanie jakości życia na podstawie pomiaru subiektywnego zadowolenia przy jednoczesnym ustalaniu zadowolenia z życia. W przypadku badania satysfakcji osobistej, ankieta składa się ze zbioru siedmiu pytań, przy pomocy których pytano respondentów o, to na ile są zadowoleni ze swojego poziomu życia, ze swojego zdrowia, z tego co im się udaje w życiu osiągać, ze stosunków osobistych, z bezpieczeństwa osobistego, z życia w społeczeństwie oraz z pewnością na przyszłość. W przypadku ankiety „Satysfakcja życia na Słowacji”, ankieta składa się z sześciu pytań, przy pomocy których ustalamy satysfakcję z sytuacji ekonomicznej, ze stanu środowiska naturalnego, z zarządzania, z działalności biznesowej oraz bezpieczeństwa narodowego na Słowacji. Dla potrzeb oceny zastosowana została jednastopunktowa skala od 0 do 10, gdzie 0 oznacza całkowite niezadowolenie, 10 wyraża pełne zadowolenie, 5 punktów reprezentuje wartość neutralną. Zastosowano analizę czynnikową. Z myślą o interpretacji uzyskanych wyników utworzono skalę satysfakcji osobistej w sposób następujący: 0–24 wyrażnie poniżej przeciętnej, 25–31 łagodnie poniżej przeciętnej, 32–47 przeciętna, 48–56 łagodnie nadprzeciętna, 57–80 wyrażnie nadprzeciętna. Do interpretacji uzyskanych wyników w przypadku zadowolenia z życia na Słowacji stworzyliśmy następującą skalę: 0–13 wyrażnie poniżej przeciętnej, 14–28 łagodnie poniżej przeciętnej, 29–42 przeciętna, 43–57 łagodnie nadprzeciętna i 58–70 wyrażnie nadprzeciętna.

Próba badawcza

Badanie przeprowadzone zostało na próbie obejmującej 123 osoby, z której uzyskano 118 kompletnie wypełnionych ankiet. Z punktu widzenia płci próbę tworzyło 69 kobiet oraz 44 mężczyzn. W ramach badania utworzyliśmy dwie grupy. Pierwszą grupę tworzyło 60 uczestników Klubu Seniora w Prešove, w przypadku tej grupy pracodawca nie prowadził systematycznego przygotowania do przejścia na emeryturę; drugą grupę tworzyło 58 respondentów byłych pracowników firmy U.S. Steel w Košicach. Firma ta – w ramach polityki zarządzania zasobami ludzkimi – prowadzi systematyczne, profesjonalne przygotowanie do przejścia na emeryturę dla swoich pracowników. Z całkowitej liczby osób, które poprosiliśmy o wypełnienie ankiety, odmowę otrzymano od 2 respondentów. Próbę do badania wyłoniono na podstawie wyboru celowego, pierwszą grupę tworzyły osoby – w przypadku których pracodawca nie prowadził przygotowania do przejścia na emeryturę, a w skład drugiej grupy wchodziły osoby, w przypadku których przygotowanie takie było prowadzone.

Wybrane wyniki badań

Do pomiaru osobistej satysfakcji wybraliśmy pierwszą część ankiety SIQZ. Część ta ukierunkowana była na osobistą satysfakcję z życia w przypadku grupy seniorów nieprzygotowanych do przejścia na emeryturę (NS, grupa nr 1) oraz seniorów przygotowywanych do przejścia na emeryturę (PS, grupa nr 2) w zakresie od 0 do 10; stopień 10 na skali wskazuje na najwyższą wartość satysfakcji osobistej seniora. Seniorzy nieprzygotowani (NS, grupa nr 1) wykazują wartość całkowitej satysfakcji osobistej 1948 ze średnią wartością 32,47 oraz odchyleniem standardowym na poziomie 13,07. Seniorzy przygotowani (PS, grupa nr 2) podają wartość całkowitej satysfakcji osobistej 2368 ze średnią wartością 40,83 oraz odchyleniem standardowym 10,64.

W tabeli 1 przedstawiono satysfakcję osobistą, liczbę respondentów, wartość średnią oraz odchylenie standardowe.

Tabela 1 Satysfakcja osobista

Całkowita satysfakcja osobista				
Grupa	Suma rang	Liczba ludzi (N)	Wartość średnia (X)	Odchylenie standardowe (S)
Nr 1	1948	60	32,47	13,07
Nr 2	2368	58	40,83	10,64
Razem	4316	118	36,58	12,31

Źródło: badania własne

Satysfakcja z życia na Słowacji mierzona była za pośrednictwem drugiej części ankiety SIQZ; część ta służyła do pomiarów satysfakcji z życia na Słowacji w odniesieniu do przygotowywanych oraz nieprzygotowywanych seniorów w zakresie od 0 do 10. Wartość 10 reprezentuje najwyższy stopień zadowolenia seniora. Seniorzy nieprzygotowywani (NS, grupa 1) wykazują wartość całkowitej satysfakcji z życia na Słowacji 1095 z wartością średnią 18,25 oraz odchyleniem standardowym 10,86. Seniorzy przygotowywani (PS, grupa nr 2) wykazują całkowitą satysfakcję z życia na Słowacji 1207 z wartością średnią 20,81 oraz odchyleniem standardowym 11,85.

W tabeli 2 ukazana została satysfakcja z życia na Słowacji, liczba respondentów, wartość średnią oraz odchylenie standardowe.

Tabela 2. Satysfakcja z życia na Słowacji

Satysfakcja z życia na Słowacji				
Grupa	Suma rang	Liczba ludzi (N)	Wartość średnia (X)	Odchylenie standardowe (S)
Nr 1	1095	60	18,25	10,86
Nr 2	1207	58	20,81	11,85
Razem	2302	118	19,51	11,79

Źródło: badania własne

Satysfakcja życia na Słowacji w przypadku grupy seniorów nieprzygotowywanych (NS, grupa nr 1) wykazuje niewielką wartość poniżej średniej ($x=18,25$).

Satysfakcja osobista w przypadku seniorów przygotowywanych (PS, grupa nr 2) osiąga średnią satysfakcję osobistą ($x=40,82$). Satysfakcja z życia na Słowacji zawiera się w przypadku seniorów przygotowywanych (PS, grupa nr 2) lekko poniżej średniej ($x=20,81$).

Tabela 3 Porównanie seniorów przygotowywanych (PS) oraz nieprzygotowywanych (NS) w odniesieniu satysfakcji osobistej i satysfakcji życia na Słowacji

Zmienne	Satysfakcja osobista	Satysfakcja z życia na Słowacji
Suma rang	2930,5	3368,5
Suma rang	4090,5	3652,5
Z upraw.	-3,444	-1,0855
Poziom p	0,00057	0,27769
N ważnych 1	60	60
N ważnych 2	58	58

Test U Manna-Whitneya

Na podstawie przeprowadzonych T – testów istotności porównaliśmy wyniki dwóch grup, a mianowicie grupy seniorów nieprzygotowywanych oraz seniorów przygotowywanych. Wyniki tego porównania wykazały, że grupa seniorów przygo-

towywanych wykazywała wyższy stopień satysfakcji osobistej w porównaniu z grupą seniorów nieprzygotowywanych. Wyniki badania wskazują na istotność statystyczną pomiędzy podanymi grupami. W odniesieniu do ocenianej subiektywnej satysfakcji osobistej, wyższą satysfakcję osobistą jednoznacznie przejawia grupa seniorów przygotowywanych ($p = 0,005777$). Potwierdza to sformułowane przez nas założenie, że program przygotowania do przejścia na emeryturę jest jednym z ważnych czynników podnoszenia satysfakcji osobistej seniorów. W odniesieniu do czynnika satysfakcja z życia na Słowacji nie stwierdzono żadnych statystycznie istotnych różnic pomiędzy porównywanymi grupami.

Wychodzimy z założenia, że ten mierzony fakt jest zbyt ogólnie mierzoną kategorią satysfakcji subiektywnej z życia na Słowacji, to znaczy jest raczej charakterystyką socjologiczną, rozumianą szerzej w porównaniu z innymi czynnikami, które traktujemy jako czynniki psychologiczne, wynikające z osobowości oraz czynniki wewnętrzne. Inna interpretacja tego faktu wskazuje, że systematyczne przygotowanie badanych seniorów nie było na tyle skuteczne, aby wpłynęło na ten czynnik. Oznacza to, że systematyczne przygotowanie do przejścia na emeryturę znajduje swój wyraz głównie na poziomie subiektywno-emocjonalnym, podnosząc tak znaczący czynnik osobisty. Reasumując można sformułować przekonanie, że prowadzone systematycznie przygotowanie nie może obiektywnie zmienić sytuacji emerytów, ale subiektywnie podnosi jakość życia osób w wieku emerytalnym.

Patrząc na jakość życia seniorów przygotowywanych i nieprzygotowywanych w zależności od charakterystyk demograficznych, skoncentrowano się na czynnikach demograficznych: płeć, mieszkanie, stan zdrowia oraz sytuacja finansowa. Kobiety, które przygotowywały się do przejścia na emeryturę (PS, grupa nr 2), przejawiały statystycznie istotną satysfakcję osobistą ($p = 0,004$) w porównaniu z kobietami nieprzygotowywanymi (NS, grupa nr 1). W znaczeniu tradycyjnych ról w rodzinie można stwierdzić, że przygotowanie systematyczne w większym stopniu wpływa na satysfakcję osobistą w przypadku kobiet (głównie przygotowywanych) aniżeli w przypadku mężczyzn, gdzie nie stwierdzono istotności statystycznej. Jest to tylko jedna z możliwych interpretacji wymagająca dalszych badań. Statystycznie istotne różnice stwierdzono w przypadku seniorów przygotowywanych (PS, grupa nr 2) mieszkających w większych miastach (Košice, Prešov). Seniorzy przygotowywani (PS, grupa nr 2) wykazywali większą satysfakcję osobistą, istotność ($p = 0,00175$) w porównaniu z seniorami nieprzygotowywanymi. Pomiędzy grupami seniorów przygotowywanych (PS, grupa nr 2) i nieprzygotowywanych (NS, grupa nr 1) mieszkających w małych miastach oraz na wsi nie stwierdzono żadnych, istotnych statystycznie różnic. Pojawia się tutaj możliwa interpretacja danego wyniku, że przygotowanie do starości jest bardziej efektywne dla osób mieszkających w większym mieście aniżeli dla osób mieszkających w małych miastach i na wsi. Przy porównaniu niezależnej zmiennej stanu zdrowia utworzyliśmy dwie grupy - grupę seniorów przygotowywanych (PS, grupa nr 2) i seniorów nieprzygotowywanych (NS, grupa 1) z zadawalającym stanem zdrowia

w porównaniu z niezadawalającym stanem zdrowia. Istotnie statystycznie różnice stwierdziliśmy tylko w przypadku seniorów, których stan zdrowia był niezadawalający ($p = 0,0303$). W dalszej części ocenialiśmy czynniki jakości życia w zależności od sytuacji finansowej seniorów. Seniorzy przygotowani (PS, grupa nr 2) oraz seniorzy nieprzygotowani (NS, grupa nr 1) określają swoją sytuację finansową jako mniej zadowalającą i niezadawalającą. Stwierdzono istotne statystyczne różnice satysfakcji osobistej ($p = 0,0077$).

Podsumowanie

Wyniki uzyskane w drodze postępowania badawczego potwierdziły hipotezę, że odpowiednie przygotowanie osób starszych do wieku senioralnego ma pozytywny wpływ na ich proces starzenia się. Seniorzy, którzy przechodzili etap przygotowania wykazywali wyższą satysfakcję osobistą z życia oraz wyższą satysfakcję z życia na Słowacji. Uzyskane informacje wzmocniły nasz pogląd, że czynniki satysfakcji osobistej w dużym stopniu wpływają na jakość życia seniora. Konieczne zatem jest poświęcenie im systematycznej uwagi przez samego seniora, ale również ze strony społeczeństwa. Trzeba jednak na podstawie uzyskanych informacji stwierdzić, że społeczeństwo słowackie nie jest przygotowane na wzrost populacji ludzi starszych. Nie jest również przygotowane na możliwość zaangażowania ich w życie społeczne. Dziedzina zarządzania rozwojem zasobów ludzkich nabiera dzisiaj na Słowacji znaczenia. Konieczne jest większe skoncentrowanie sił również na populacji seniorów a nie tylko na populacji pracowników w młodszym i średnim wieku. Sprostanie wyzwaniom związanym ze starzeniem się człowieka oraz populacji, nie jest tylko kwestią społeczną, ekonomiczną i socjalną, ale problem ten jest w głównej mierze sprawą indywidualną. Niedostateczna motywacja etyczna w podejściu do seniorów zalicza się do tych czynników, które tą problematykę przesuwają do płaszczyzny „technicznych” rozwiązań i środków, w przypadku których ginie podstawowa humanitarna idea zachowania podmiotowości osób starszych. Jest to wyzwanie dla całego obszaru pracy socjalnej oraz polityki socjalnej w warunkach słowackich.

Bibliografia

- Barker R.L., 2003, *Słownik pracy socjalnej*. Washington, DC: NASW.
- Beck U., Beck-Gernsheim E., 2014. *Dálková laska*, Praha Slon.
- Diener E., Biswas-Diener R., 2000. *New Directions in Subjective Well-Being*. [online]. [10.11.2017]. <http://s.pszch.uiuc.edu/-ediener/hottopic/NEWdirections.html>
- Džuka, J., Dalbert C., 2002. Vývoj a overenie validity škál emocionálnej habituálnej subjektívnej pohody, *Československá psychológia*, XLVI(5), 385-398.
- Bútorová Z., et al., 2013. *Štvrtý rozmer tretieho veku*, Bratislava: IVO.
- Gruss P., 2009. *Perspektívy star nut*, Praha: Portál.
- Piscová, M., Vaňo B., Klobucký R., Zeman M., Bahna M., Straussová M., Guráň P., 2014. *Starnutie a starší ľudia: podmienky a súvislosti*, BRATYSŁAWA: Słowacka Akademia Nauk.

- Repková K., 2008. *Sociálne programovanie a projektovanie (nielen) v sociálnej práci*, Bratislava: EPOS.
- Rievajová E., Sika, P., Husáková M., 2012. Dôchodkový systém v zmenených sociálno-ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*, 44(4), 456-477.
- Smitka V., 2009. *Eseje o člověku. Archeologie lidských životů II*, Praha: Ježek.